

Szeles versek – hang- és kottaanyaggal

Weöres Sándor költeményekre készült 1999 és 2001 között Horváth Barnabás 21 gyermekkara. A művek 13 verset jelenítenek meg a *Magyar etűdökből*, 4-et a *Rongyszőnyeg* ciklusaiból, 3-at a *Harminc bagatellből*, 1-nek pedig önálló vers az alapja. A tételcímek alatti jelölések Weöres Sándor *Egybegyűjtött írások* ötödik, bővített kiadás (EIÖB)¹ számozására utalnak. Az EIÖB ciklusai azonban ritkán tartalmazzak címmegjelölést. Horváth Barnabás címválasztásai leginkább gyermekverskötetek címhasználatával mutatnak egyezést, a ciklusokba sorolás célja feltehetően forrásmegjelölés volt.

A gyermekkari ciklus általam választott 11-13. tétele a *Bóbita* vagy a *Tarka forgó* kötetek *Kis versek a szélről* címét viseli. Lényeges megemlíteni, hogy a strófák számozása, vagyis önálló kezelése ugyanis csak ezekben a könyvekben szerepel (a *Ha a világ rigó lenne* kötetben sorszámozás nélkül, folyamatos közléssel, *Tekereg a szél* címmel olvashatók a strófák, a többi gyermekverskötetben nem szerepelnek).

A kórusciklus három „szeles” tétele, a *Magyar etűdök* 36. számú darabja, az EIÖB II. kötetének 80. oldalán olvasható.

A *Magyar etűdök* ciklus elnevezése beszédes. Etűdök: gyakorlatok, elsősorban technikai készségfejlesztésre alkalmas darabok. Magyar etűdök: a magyar nyelv technikai lehetőségeit bemutató versek. Nem fogalmi nyelven beszélnek, hanem zenei jelentést hordoznak.

„A legtöbb magyar etűd Kodály-dallamra készült. Szinte kizárólag Kodálytól tanultam azt a magyar ritmikát, metrikát, melyből a Magyar etűdök ciklust felépítettem.”²- nyilatkozta Weöres. Egészen kevés kivételtől eltekintve mindegyik költemény magyaros (ütemhangsúlyos) verselésű. Kenyeres Zoltán szerint ez „e forma egyik legváltozatosabb gyűjteménye az egész magyar műköltészetben.”³

Fontos megjegyezni, hogy az *Egybegyűjtött írásokban* közölt 114 verset tartalmazó *Magyar etűdök* ciklus tartalmában nem azonos az 1951 karácsonyára *Magyar etűdök* címmel készített rajzos kézirattal, melyben Weöres száz kis énekszöveget ajándékozott feleségének. (Könyv alakban ez 1985-ben jelent meg.) Így emlékezett vissza Károlyi Amy:

„Az ötvenes évek legelején bementünk Sándorral a volt Rigler-papírkereskedésbe, az Erzsébet-hídnál, s megvettük az összes kapható színű tustintát. Fekete – zöld – piros – sárga – kék. Sándor leült erre a székre, ehhez az asztalhoz, s egy sima lapú könyvecskébe verseket írt, és melléjük rajzolgatott. Ott készült a szemem láttára a karácsonyi ajándékom. Ilyen élményem csak akkor van, ha addig ülök virágbimbó előtt, míg ki nem nyílik.”⁴

A *Magyar etűdök* kézirat száz kis énekszövegéből 78 került át az EIÖB *Magyar etűdök* ciklusába (négy a *Rongyszőnyeg I*-ben, öt pedig a *Rongyszőnyeg III*-ban kapott helyet. A „Mindig ébren ér a hajnal” Francia-népdaltípusok címmel önálló életre kelt, míg a többi vers kimaradt az EIÖB kiadásából).

Lényeges, hogy a száz kis énekszöveg tartalomjegyzékében Weöres általában megjelölte, hogy verse milyen énekanyagra készült. 69 esetben egyértelmű jelzés mutat Kodály-dallamra. (Meg kell jegyezni, hogy egy-egy sorszám alatt olykor több rövid vers is olvasható, melyek később önállóan kerültek át más kötetbe. A versek tényleges darabszáma ebből adódóan meghaladja a százat.)

60. sorszám alatt szerepel a három „szeles” vers. A tartalomban a következő áll:

¹ Weöres Sándor: *Egybegyűjtött írások*. Ötödik, bővített kiadás. Magvető, Bp., 1986.

² Domokos Mátyás (szerk.): *Egyedül mindenkivel*. Szépirodalmi, Bp., 1993: 57.

³ Kenyeres Zoltán: *Tündérsíp*. Szépirodalmi, Bp., 1983: 165.

⁴ *Weöres Sándor és Károlyi Amy élete képekben*. Összeállította: Károlyi Amy. Magvető, Bp., 1984: 156.

„60. *Tekereg a szél (a 3 strófa 3 különböző Kodály-dallamra)*”

A nagyszámú verstermés, melyek többsége gyermekversként vált ismertté, az 50-es évek fordulójához köthető. 1948-ban, egyik pillanatról a másikra megvonták Weöres és felesége publikálási jogát. Többen is segítségükre siettek, munkát, anyagi felajánlást kínálva. Kodály zenepedagógiai tárgyú feladatot adott (ebből származik a *Magyar Etűdök* sorozat), emellett azonban főként műfordítói munkát végeztek. Korábban, 1938-41 között, kétszólamú énekgyakorlatokhoz kért Kodály szövegeket (ez volt a *Rongyszőnyeg* keletkezésének időszaka). A biciniumok után a második nagy megrendelés (tehát a szóban forgó 40-es évek vége, 50-es évek eleje) a *333 olvasógyakorlat* dallamainak megszövegesítésére vonatkozott. Így emlékszik Forrai Katalin⁵ a részletekre: „Amikor összeállítottuk az 1951-es óvodai énekkönyv dalait, végigelemeztük az akkor megjelent Magyar Népzene Tára I. kötetének gazdag gyermekdal anyagát. Kiderült, hogy a kívánt feltételeknek [...] a több mint 1000 dallamból csak 45 felelt meg. Akkor javasolta először Kodály, hogy költők írjanak szövegeket a pentaton dallamokhoz. Így született meg kérésünkre Weöres Sándor 180 szövege a 333 olvasógyakorlat dallamaira, amelyből az akkori énekkönyvben már néhányat közöltünk, később pedig egy csokorra való megjelent a «Kis emberek dalai»-ban.”⁶ Ez utóbbi könyvecske szövegezési munkálataival Weöres mellett Károlyi Amyt, Gazdag Erzsit és Csukás Istvánt is megbízta Kodály. Ők már „megmutatták, hogy tudnak a gyermek nyelvén, selypítés nélkül”.⁷

Így ír Csukás István a munkafolyamatról: „Az első szövegváltozatokkal hamar elkészültünk (én persze lassabban). Azért mondom, hogy első változat, mert Kodály nagyon rigorózus volt! Galyatetőn lakott akkor, és sorra küldte vissza a szövegeket. Aláhúzva, mint egy tanár: «ide mélyhangzót kérek, ide magas hangzót!» Weöres könnyedén cserélte ki a szavakat, a hangzókat. Hogy is mondjam: mint aki maga is résztvett a nyelv teremtésében, de legalábbis a kisujjában van a magyar nyelv!”⁸

Az egyszólamú olvasógyakorlatok szövegszerzési munkálataiból eredeztethető tehát a *Magyar etűdök* száz kis énekszövege, majd később a ciklus.

A *Kis versek a szélről* három verse 1950-ben, három különböző énekgyakorlathoz (feltehetően a *333 olvasógyakorlat* 52-es, 212-es és a 8-as számú darabjaihoz) készült. Ebből adódóan verstani értelemben is különbözőek. Weöres zenei természetű, ritmikus „gyermekverseire” általában jellemző a kötetlen szótagszám és az ütemek szabályszerűsége, ami különféle elméletek felállítására ösztönzi az irodalomárokat és nyelvészeket. A versek mögé azonban nem szükséges bonyolult teóriákat felállítani. A *Magyar etűdök* ritmusrendszere egyértelműen zenei eredetű. A megszövegesítésre kért énekgyakorlatok ritmusa meglehetősen egyszerű, negyed és nyolcad (ritkán tizenhatod) tartalmú képletekből áll. Ha ezekből az elemekből kezdünk el variánsokat képezni, verstani értelemben tulajdonképpen nem teszünk mást, mint új szerkezetű, a költészetben kevésbé használt ütemeket, ütemkombinációkat építünk. Irodalmi értelemben ez szokatlan hangzást, újszerű verselést jelenthet (új versrendszerre utalhat), zenei vonatkozásban azonban nem hordoz különleges értelmet. A gyermekdalok, népdalok ritmusvilágát képezi le. A zenei eredetű ritmus miatt lehetséges az, hogy a Weöres-versek megzenésítéseiben alig fordul elő időérték-módosítás: a zene szinte rásimul a költemény ritmikái vázára.

⁵ Forrai Katalin (1926-2004) zenetanár, a magyar és nemzetközi zenepedagógia elismert személyisége.

⁶ Forrai Katalin: *Ének az óvodában*. Editio Musica, Bp., 1993: 39. A könyv jelzett kiadása közel 50 olyan dalt közöl, melynek megírásában Weöres közreműködött.

⁷ Kodály Zoltán: *Kis emberek dalai*. Editio Musica, Bp., 1962.

⁸ Csukás István: A magyar nyelv zsenije: Weöres Sándor. *Európai utas* 5/1 (1994): 64-66 vagy Csukás István: *Költők éhkoppon*. Osiris, Bp., 1996: 144-146.

A Horváth Barnabás *Kis versek a szélről* „trilógia” No.1-es tételében kétszer fut végig a négysoros, rövid vers. Az első négy ütemben a háromszólamú letét két szélső regisztere szólaltatja meg a pergő zenei anyagot. Az ütemről-ütemre kibontakozó d-moll harmónia hangjainak körülírása tükörszimmetriával kombinált imitációs technikával párosul. A *tekergő, kanyargó, didergő* körülírás és a tükörmozgás találó zenei megfeleltetése a fokozást mutató szöveg ábrázolásának. A főként alt szólamnak adott, sötétebb tónusú első megszólaltatás sejtelmes, titokzatos kezdést eredményez. A második formai rész mintegy 7 ütemen át fejleszti tovább a szöveget és a jellegzetes zenei motívumot. Vezető szólamná, világosabb hangszínével és dinamizmusával, ezúttal a szoprán válik. A kiszélesedett hármasszólamú ütemben mintegy komplementerként jelenik meg először a mezzo szólam, majd újra végigfutva a regisztereken később az alt is. A tekervényes dallamfordulatokat most is a tükörszimmetria jellemzi, minden pillanatban, minden lüktetésen megszólal valahol a kanyargós ornamentika. Az utolsó szövegsor ismételtetése érzelmi, dinamikai fokozással párosul. A tartalmi és zenei csúcspont, a fordulópont, a tétel aranymetszeténél, a 12. ütemben található. 6 ütem kerekíti le az első és második szövegsor visszatérését. Ezúttal a mezzo szólam kap domináns szerepet: a D-dúr tercének kétszeresen augmentált, súlyos körülírása után a moll terc augmentált fordulatával simul el a zenei történet és nyugszik meg a szél. Az alapvetően mély fekvésű tétel legmagasabb hangja a záró akkor dúr terceként cseng ki.

A miniatűrök második és harmadik darabja kétszólamú. A No. 2-es tétel, az elsőhöz hasonlóan a *d-a* hangköz, a d-moll hangzás exponálásával indít. Az első tételnél szereplő „könnyed izgalommal” szemben a *Fúj a szél* zöngétlen *f* és *sz* mássalhangzóinak lüktetéséhez a szerző haragos, sebes előadásmódot kér. Weöres zenei megfogalmazására tipikusan jellemző a hangzók hosszúságának versritmushoz való igazítása. Itt sem véletlen a „fúj” szó rövid magánhangzós alkalmazása. A röviden ejtett „fuj” sokkal ritmikusabb, intenzívebb kiejtést feltételez, és a hozzá közel eső *sz* hangzóval együtt a hangutánzó hatása is dinamikusabb.

A zenemű szerkezete alapvetően szűk menetben megkomponált imitáció: a szövegből adódó 2, 3, vagy 4-5 negyed hosszúságú zenei motívumok imitálódnak főként kvint, olykor szext, vagy prím távolságban. Ezzel az eszközzel folyamatos feszültség tartható fent és jól érzékeltethető a légmozgás, a léglökések intenzitása. Az első zenei szakasz a szöveg soronkénti ismételtetése mellett a 12. ütemben egy koronás fél zárlaton, a mű aranymetszés pontjánál kerekedik le. A folytatás, az utolsó két szövegi sor ismétlése, utalva az azonos szövegű részre, szintén kvintimitációval indít. A szekvencia és a tükrözés eszközei, az egymásba kapcsolódó pergő skálamenetek jól egészítik ki az előrehaladó, majd visszafékező tempó, valamint a dinamikai hullámok játékát. A hangközeiben táguló, azaz vetület technikával szerkesztett kezdő motívum visszatérése foglalja keretbe a tételt.

A záró harmónia előkészíti a folytatást. A No. 3-as tétel változatosabb, az előzőektől különböző anyag. A vers ritmusa az olvasógyakorlat szinkópa ritmusképlethez igazodva meglehetősen dinamikus, de rímelése és szótagszáma is újat mutat. Magánhangzói mintegy háromnegyede sötét, közülük is kiemelkedik az *a* és *á* hangzók főként a szinkópákhoz kapcsolódó túlsúlya (a szinkópák közepén mindig hosszú *á* hangzó áll). A szövegben rejlő humor a zenei anyagban is megfogalmazódik. A kezdő *g* hangról kvint, illetve lefelé kvart elmozdulással oktáván megszólaló, határozott zártságú motívum nagy lendületet ad a darabnak. Az első négy ütemben leperreg a strófa. Egy-egy ütem egy-egy szövegsornak felel meg. A második szakasz finomabb variánsa az elsőnek, kibővített zárlattal és játékos ritmikai fordulattal okoz meglepetést. Az előző két tétel polifon struktúrája után elemi erővel hat a homofon kezdet. A kétszeri elhangzás után, kb. a mű felénél harmadjára is felcsendül a kezdő szöveg, ezúttal azonban a zenei szerkesztés polifonra változik. A D-dúr domináns harmónia „széles világát” elhagyva a Tempo I-től reális kvintimitációval, egymást utol nem érve

kergetőznek a szólamok. Mint ahogy az első két tételt, a harmadikat is a *szél* szó zárja. Ezúttal finom hajlítással, bővítményszerűen csendesülnek el a határozott mozgású szólamok.

A három mű ciklikusan is előadható. Mint ahogy a versek, a zenei tételek is folyamatosan épülnek, értelmi, érzelmi többletet hordoznak. A Weöres-strófákban megfogalmazott hangulati tartalom ötletes zenei megoldásokkal találkozik. Plasztikus, jól megformált kompozíciók.

Hang- és kottaanyagról:

A 21 gyermekkarból a Nyíregyházi Főiskola Gaudemus Kórusa előadásában, Ferencziné Ács Ildikó vezényletével készült hangfelvétel 2002-ben. A mellékelt hanganyag erről a lemezzel való. A kották közzlése a szerző hozzájárulásával történik.